

naslanja na starinske motive, ni pesniško globoka. Brez umetniške nujnosti je pesnik zmetal skupaj vso otroško šaro in jo obdal z dokaj nedolžno in medlo glasbo E. Adamiča. — *Alekseja Tolstega* komedija „*Serija A — ooooo*“ je sicer zanimiva po risanju miljeja, po oblikovanju malega ruskega človeka, tudi simbolika je lepo izpeljana, toda neko nerazgibano pesniško ozračje moti. Tu in tam tudi zaide pisatelj v preobširne opise miljeja, ki jih nato preseka z blazno tekmo za srečko, kar spominja na filmske atrakcije. Delo pogreša poleg pesniške resničnosti tudi umetniške zaokroženosti. Odrsko igra ni uspela. — *Klabundova igra „XYZ“* je bližja igračkanju kakor duhovitosti. Pesniško je slabotna in prazna. V celoti se komedija nagiba bolj k duhovičenju kakor k novi razrešitvi odrskega trikota. — *B. Nušiča* šala „*Gospa ministrica*“ je zaobjeta preveč lokalno, da bi imela večji pomen. Zelo se ji tudi pozna ozadje francoske komedije. — *Plitke kmečke šale „Treh vaških svetnikov“* (M. Real in M. Ferner) nam pač ni bilo treba. Prireditelj je bila mahedrava, vprizoritev brez duhovitosti, igralsko medla. Vesela igra „*Pri belem konjičku*“ (Blumenthal in Kadelburg) priča o smeri gledališkega vodstva, ki se vsako leto udinja instinktom nedeljskih obiskovalcev. Delo spada v vrsto neslanih in slabotnih vprizoritev.

Pomen minule sezone je negativen. Nad vsemi, večjidel neznačilnimi vprizoritvami se dvigata samo „*Mercadet*“ in „*Glembajevi*“.

Anton Ocvirk. — (Konec prihodnjič.)

KNJIŽEVNA POROČILA

Fran Levstik: Zbrano delo III. Pripovedni spisi. Uredil dr. Anton Slodnjak. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. 1931. Strani 453.

I

Zbrano delo Frana Levstika je bilo že dolgo potrebno in nova izdaja, ki se pričinja s tretjim zvezkom, je za slovensko knjigo pomemben dogodek. Spisi, ki jih je bil uredil Levec, nudijo prav za prav samo izbor. To se bo določneje pokazalo v prihodnjih zvezkih pričujoče izdaje, kajti razumljivo je, da je poleg poezije v Levčevi izdaji pripovedništvo najpopolneje zastopano. A tudi ta pripovedni Slodnjakov zvezek prinaša dokaj novega gradiva, od katerega omenjam zlasti Pižmarja, Kinrazovo pismo, Pokljuka in celo vrsto manjših, deloma izvirnih, deloma prirejenih stvari. Posebno zanimiva pa je med novostmi starejša inačica Krpana, ki kaže, iz kako zmedene in pisateljsko neuravnovešene snovi se je razvila najmonumentalnejša povest slovenskega slovstva.

Izdajo ureja A. Slodnjak. Izkopal je, kakor že rečeno, marsikaj nepoznane ali vsaj redko komu dostopnega, kar je ležalo ali v Levstikovih neobjavljenih rokopisih ali raztreseno po revijah in listih. Pripomniti pa je, da marsikatera krajša stvar vzbuja sum, da je urednik tu ali tam storil morda preveč in da je med svoje gradivo uvrstil tudi kako brezpomembno Levstikovo predelavo tujega teksta ali prevoda. Glede izbire pripominjam naposled še to, da „Kinrazovo pismo“ prav za prav ne sodi v leposlovni zvezek, marveč med kritiško gradivo, čeprav ima literaren naslov in rahlo literarno ogrodje. Pismo v bistvu nima bolj leposlovnega značaja, nego ga ima na primer tri leta mlajši „Izprehod“ (1868), ki po pravici ni uvrščen v naš leposlovni zvezek.

Gradivo je urejeno v časovni zaporednosti. Ker vsebuje poleg objavljenih stvari tudi neobjavljene, bi moralo biti razporejeno po zaporednosti nastankov in ne objav. Ta princip pa je prekršen že pri Popotovanju in Krpanu, ki je vsaj po prvi formulaciji starejši od Popotovanja. Vrhu tega se mi preprosta kronološka razvrstitev v tem nehomogenem materialu ne zdi zelo srečna. Menim, da bi bilo treba originalne tekste na vsak način oddeliti od prevodov, predelav in predelav tujih prevodov. Knjiga naj bi bila razdeljena vsaj v dva dela, ki bi ju bilo vsakega posebej urediti časovno. Levstikova pisateljska fiziognomija bi se na ta način pokazala mnogo jasneje. In važnejše je, da imam določen in jasen pregled v avtorjevi originalni tvornosti, nego da točno vem, za katerim originalnim delom ali prevodom se je ukvarjal s to ali drugo neoriginalno stvarjo.

Besedilo je dr. Slodnjak opremil z najvažnejšimi inačicami, s slovarčkom, v katerem dveh treh neznanih besed nisem našel (n. pr. verbégati se — na str. 93.), s podrobnimi in poučnimi opombami, s poročilom o redakciji tekstov, ki so pravopisno modernizirani, in z uvodom, v katerem govori o Levstiku kot pisatelju sploh in posebej kot avtorju gradiva, ki je zbrano v tem zvezku. Glede pravopisa je dobro, da je v poljudnejši izdaji, kakršna je pričujoča, prenovljen. Dr. Slodnjak je opravil ta posel zelo obzirno in previdno, samo glede pisave „Boga“ namestu Levstikovega „boga“ se mi ne zdi njegova odločitev tako sama po sebi umevna kakor njemu. Kajti avtentična pisava bi lahko bila in najbrž tudi je hotena pravopisna posebnost, ki temelji na pisateljevem svetovnem nazoru.

Najvažnejša kosa v vsem urednikovem delu za knjigo pa sta seveda „Uvod“ in „Opombe“. Stvarno gradivo, ki je uporabljeno v teh dveh oddelkih, je zanesljivo in vestno zbrano. Bolj problematična pa sta komentar k reproducirani Levstikovi prozi in razlaga njegove celotne literarne osebnosti. O drugi pripominjam naslednje:

Svojo misel o Levstiku kot literarnem tvorcu je strnil dr. Slodnjak v zaključku „Uvoda“ v tole trditev: „Čeprav je bila njegova najprvobitnejša nadarjenost pesem, je bil vendar dovolj močan, da je tudi v povesti, dramatik, mladinskem slovstvu, politični in kritični publicistiki, jezikoslovju, društvenem življenju odkril nove, pristno narodne vidike in vrednote.“ Po mojem mnenju postavlja ta stavek razmerje med Levstikovimi različnimi darovi na glavo. Prav bi bilo rečeno: njegova najprvobitnejša nadarjenost je bila sicer kritična in politična publicistika, vendar je ustvaril tudi dvoje zelo dragocenih prozaičnih umotvorov in morda nekaj lepih pesmi.

Da je bil Levstik resnično predvsem kritičen duh, mi dokazuje prav njegova poezija, ki je, če izvzamem otroško pesem, najpomembnejša ravno kot satira. A tudi njegova proza je po večini kritična, polemična in satirična. Vse to ga kaže kot tipičnega „literata“, to je kot javnega glasnika, čigar delo ima svoj očitni smoter v ustvarjanju javne zavesti, javnega okusa in javne morale, dočim ima pesniško ustvarjanje svoj očitni smoter v izpovedovanju osebne bitnosti in skriti smoter v očarovanju, katerega smisel je neopredeljiv in skrivnosten.

Kakor v temeljno pojmovanje Levstikove pisateljske osebnosti vnaša Slodnjak krive sodbe in predstave tudi v podrobnejše in določnejše sodbe, ki se nanašajo na posamezne Levstikove spise. Marsikaj neznatnega in le jezikovno pomembnega smatra Slodnjak za literarno in celo umetniško dragoceno in v

marsičem, kar je kot celota ostalo brez enotnega in določenega smisla, razkriva ali vsaj skuša razkriti dognano zasnovo. Ali o vsem tem bo govora pri podrobnem obravnavanju Levstikovih tekstov. Tu naj kot pozitivum omenim še to, da je urednik menda prvi zelo obširno in izčrpno obdelal Vukov pomen za Levstika. Poleg idej Mlade Evrope, ki so bile v ozračju in ki so izhajale iz časovnega razpoloženja, je prav Vuk Karadžić odločilno usmeril Levstikovo pozornost na ljudsko gradivo, iz katerega je nastal tudi Krpan. Nadalje pa omenja tudi vplive nemškega slovstva na njegovo tvornost, ki pa so močnejši v pesništvu in kritiki nego v pripovedni prozi.

II

Levstikova leposlovna proza je po obsegu prav za prav neznatna in vendar ga upravičeno imenujemo utemeljitelja slovenske proze in ga štejemo med svoje klasične pisatelje. Ta pomen in vpliv je dosegel zlasti z dvema spisoma, ki sta vsebinsko in oblikovno visoko pomembna in ki sta v svoji vrsti najbolj dognana umotvora v vsem njegovem in morda tudi vsem slovenskem slovstvu. To sta Martin Krpan in Popotovanje.

Starejši od njiju je vsaj po zasnutkih „*Martin Krpan z Vrha*“, ki se v ohranjeni starejši formulaciji imenuje tudi samo „*Krpan z Vrha*“. Povest o tem junaku je redka mojstrovina. Po snovi izhaja iz ljudske junaške pravljice, vendar je v vsakem oziru izbrušeno umetno delo. Velikopotezna zgodba, ki v ljudskih pravljičah običajno vsebuje samo dejanja in dogodke, je v Krpanu zelo smiselno in duhovito prepletena s podrobnostmi, v katerih se z vso umetnostjo črtajo poglobitve osebnosti: Krpan, cesar, cesarica in minister Gregor. Krpan je morda izmed vseh poznanih junakov najnepatetičnejši. Svoje junaštvo opravi tako nebrižno in tako mimogrede, da se popolnoma izgubi v zanimivosti njegove nejunaške človečnosti. To je preprost, toda umen in bister, prirodno samozavesten in zdrav možak, ki je navzlic svojemu orjaštvu otroško občutljiv, okorno obziren in naravno dober. Ali v vsem prizna samo, kar je zdravo in prirodno, vsako gosposko ciranje mu je tuje in zoprno. Do cesarja, ki je edini človek na dvoru, da ga prizna kot sebi enakega in po božji volji višje postavljenega, je nekoliko odrezáv, krotko samozavesten in vdano tovariški. Nasproti dvoru pa je iz naravnega čuta velikansko brezbrizen. In kar je važno: vse te lastnosti kaže pred dejanjem prav tako odkrito kakor po dejanju. — Cesar je nekoliko brezpomočen, nekoliko zbehan in prestrašen gospod, ki je v neprestanih majhnih skrbih in obzirnostih, vendar v odločilnih trenutkih vé, kaj je prav, in zmeraj stori, kar veli pravica. Na Krpana ga priklepa poleg junaške usluge, ki mu jo je storil, tudi osebna simpatija dveh enakovrednih mož. — Dvor je predstavljen s cesarico in z ministrom Gregorjem. Obeh, zlasti užaljene cesarice, se cesar nekoliko boji, ali samo dokler gre za majhne stvari; v velikih se jima postavi po robu in ju strahuje. Cesarica je žensko občutljiva in malenkostna, jeznorita in strupena gospa, ki kmeta prezira, naj že bo junak ali ne. Minister Gregor pa je zavisten in sovražen škric, ki je prav za prav brezpomemben dvorski sluga, ki pa je tem bolj nadležen, čim bolj ga Krpan v svoji prirodni dostojanstvenosti omalovažuje.

Te osebe, Krpanovo junaško dejanje in gosposko brezglavo početje na dvoru gleda Levstik skozi poseben medij, ki ni nič manjšega nego naivnomodri duh slovenskega ljudstva. S pomočjo tega medija ustvarja zgodbo in

prizore, ki so polni preproste, izkušene modrosti, svežega humorja, žive nazorosti in neke krepke konkretne pravljíčnosti. Ali skrita globina povesti je nedostopna in neopredeljiva: zdaj je videti popolnoma prozorna, nedvoumna in doslovna, zdaj se ti zopet odpira njen smisel v veličastno prisposodbo in simbol, in tedaj se ti zdi, da snuje v povesti o Krpanu — ne Levstik — marveč ljudski duh sam in ustvarja svoj obraz, opisuje svojo naravo in izpoveduje zavest o svoji usodi na tem svetu in svojo trdo preizkušano vero v višjo pravíčnost. Predstavlja mu jo cesar, pri katerem le zaradi takih, kakršen je minister Gregor, še ne more do svoje pravde, a nekoč bo prišel do nje, kakor je prišel Krpan do svojega pisma za angleško sol. Tako prehajata pomenljivost in pomembnost te naivne pravljíce v ljudski in narodni simbol, ki pa je docela nevsiljiv, ker je čisto nehoten in morda celo nezaveden. Nastal je sam od sebe iz srečnega križanja ljudske snovi z Levstikovo človečnostjo, ki je bila do kraja ljudska, in z njegovo umetnostjo, ki je naravna in neposredna kakor dikcija narodne pesmi. Martin Krpan je kratka povest, ali veličina simbola in bogastvo duha, ki se izživilja v njem, ustvarjata v bralcu vtis, da je čital obsežen roman, ki je poln pisanega, zanimivega in velikega življenja. Zato sem ga imenoval našo najmonumentalnejšo povest.

Tem lastnostim se pridružuje še jezik, ki mu po pristnosti ljudskega duha ni primere v slovenskem slovstvu. V tem pogledu je Levstik v Krpanu izpolnil tisto, kar je v vseh literaturah uspelo le največjim tvorcem, kakršni so Goethe, Molière in Gribojedov: stavki njegovega teksta postajajo malodane pregovori in prehajajo kot rekla, ki so skovana za večno, v vsakdanje živo občilo slovenskega inteligenta in ljudstva. Ta jezikovna dognanost daje delu, ki je ustvarjeno z velikopotezno naivnostjo ljudske pesmi, še to posebnost, da čisto v slogu vélike umetnosti očarljivo združuje obe oblikovni nasprotji: ljudsko preprostost v pravem pomenu besede in umetno izbrušenost artistične igráče. Martin Krpan je z vso upravičenostjo pridobil Levstiku naslov utemeljitelja in klasika slovenske proze. Označuje ga kot velikega pesnika ne le po naših kriterijih, marveč tudi po njegovih, kajti v kritiki o „Začarani puški“ (1859) piše Levstik sam takole: „Malokomu jako obdarjenemu pesniku se posreči, da s pravega pota ne zajde, ako hoče peti, kakor pojó narodne pesmi . . .“ Levstik je stopal po njem — zmagovito.

Starejša enačica je v vsakem pogledu, celo v jezikovnem, brez primere slabša od končne formulacije. Povest, ki v početku poteka v pravljíčno konkretnem svetu, v katerem se vrši tudi zgodba zadnjega zapisa, preskoči v drugem delu stare enačice v pravljíčno čudežni svet duhov in čarovnij, ki se slabo sklada z grobimi spletkami na dvoru, kakor tudi z vsem prvim delom. Tudi je vse dogajanje tako imenovanega drugega dela dokaj prisiljeno, zmedeno in nepregledno, in težko si je misliti, da bi se dalo iz te neenotne snovi ustvariti kaj dovršenega. Naravno je tedaj, da je Levstik drugo polovico izpustil. In če je morda res še nameraval povest nadaljevati, ga je pred tem obvaroval le njegov dobri genij.

Dr. Slodnjak v „Uvodu“ široko razpravlja o verjetnosti, da je Krpan naslonjen na neznano tovorniško povest. Nato govori o prvi redakciji, ki se mu zdi, če se ne motim, „pripovedno pomembna“, kar se komaj more reči o nji. Če bi Krpan običal v njeni obliki, bi bil danes pozabljen ali pa bi bil kvečjemu samo zgodovinsko zanimiv. Druga stvar, ki v Slodnjakovem razprav-

ljanju ni v redu, je njegovo prekonkretno in predosledno tolmačenje Krpanove simbolnosti. Glede tega je vsak simbol prožen le do neke meje, ki je ne kaže prestopati. Da je Slodnjak nasproti temu dejstvu nekoliko nepozoren, se kaže že v tolmaču k prvi formulaciji, v razpravljanju o končnem Krpanu kakor tudi v razlagah nekaterih drugih Levstikovih tekstov. Tako neprimerno interpretacijo vidim na primer v temle stavku, ki spravlja končnega Krpana v nekako zvezo z letom 1848.: „Dvor hoče z materijalnimi dobrinami ‚poplačati‘ njegovo junaštvo, . . . on pa zahteva pismo, zakon — ustavo.“ To je vsekakor predoločno in za lase privlečeno.

Nasprotno pa v razlagi poglavitnega smisla Krpanove zgodbe ne vidim potrebne doslednosti. Na strani 21. pravi Slodnjak, da je „Krpan v drugi . . . redakciji pretrgal vezi neke določene narodnosti in je postal tip izkoriščenega človečanstva, ki se začinja zavedati svoje žrtve in — moči“. Na prihodnji strani pa trdi, da Levstik „poveljuje (z njim) pod diktatom umetniške zamisli svoj rod“. Pravilna je nedvomno druga razlaga, kajti trditev o pretrganih vezeh se očitno opira na dejstvo, da je Levstik v Krpanovi protiiгри zatrl zlobne rojake. Pri tem pa Slodnjak pozablja, da s to operacijo Levstik še ni izbrisal tipično slovenskih potez v junakovem značaju. Ali bi mogel biti Krpan predstavnik in junak kakega drugega naroda? Poglejte si jih — Kraljeviča Marka, Ilijo Múromca ali Velega Jožo — in jih primerjajte s Krpanom, ki je slovenski kmet, da ne kmalu takega. Hoteti videti v njem malodane proletarskega internacionalca, se mi ne zdi dosti manj prisiljeno nego tolmačiti njegovo zahtevo po pismu z zahtevo po — ustavi.

Še tretja stvar, ki jo moram omeniti, je Slodnjakova trditev o fragmentarnosti obeh Krpanov. „Zlokobni Gregorjev molk na koncu Krpana druge redakcije nas prepričuje, da Krpanov problem še ni rešen, bojimo se maščevanja . . . Cesar je le dobrodušen, omejen človek, ki ne bo imel poguma, braniti Krpana . . . Da naj vse to izraža Krpan, nam priča prva redakcija . . .“ (Na str. 22.) Predvsem se mi zdi nepravilno in neupravičeno, da se Slodnjak sklicuje na prvo redakcijo. Kolikokrat se s predelavanjem izpremeni tudi zamisel! Tembolj pri tako korenitem predelavanju, ki zavrzé celo polovico prvotnega zasnutka. Drugič, kdo čuti v Gregorjevem molku grožnjo in kdo ne čuti v njem samo posmeha onemogli jezi, — če pozna samo drugi zapis? Tretjič, cesar druge redakcije ni cesar prve, marveč je mnogo trdnejši od svojega prvega jaza. Četrtrič, nihče menda še ni čutil Krpanove fragmentarnosti, dokler ni bral starejšega zapisa. Krpan je zaključen, in sicer pisateljsko z rafinirano in duhovito poanto, vsebinsko — z optimistično in pravično poravnavo računov, kar je, kakor pravi Slodnjak sam, v duhu ljudske simbolne povesti, med katere šteje tudi Krpana. Česa mu še manjka? Intrige zoper Krpana v drugem zapisu sploh ni, je samo cesaričina togota in ministrova jezica, ta dva nastavka pa se popolnoma zadostno razvijeta in izčrpata v cesaričinem izbruhu in v ministrovem molku. Slodnjakova trditev brez potrebe vnaša v končno formulacijo zavrzene in zatrite motive, ki v nji nimajo prostora.

III

Drugi Levstikov klasični spis je „*Popotovanje iz Litije do Čateža*“. Kot potopis, ki je v svojem težišču literarno ideološki, ni tako izrazito leposloven kakor Martin Krpan in je tudi kot misel pomembnejši nego kot literarni umo-

tvor. Vendar je tudi v beletrističnem smislu v naši književnosti skoraj edinstveno delo. Ker govorim o Levstikovi literarni filozofiji v posebnem članku, bom tu o Popotovanju govoril samo z leposlovnega stališča.

Popotovanje je nastalo iz Levstikovega pisateljskega izkustva, ki ga je poučilo o omejenih možnostih za razvoj slovenske literature v objektivnih panogah, v romanu in drami. Sprevidel je, da je kmet s svojim življenjem za slovenskega pisatelja, ki hoče biti kot dramatik ali romanopisec resničen in v potrebnem kontaktu z življenjem svojega naroda, edini možni predmet. V Popotovanju je hotel izpovedati to svoje spoznanje in hkratu že tudi dejansko nakazati, kako to storiti. V ta namen, ki nikakor ni preprost, je potopis najprikladnejša oblika; v nji je najlaže združil literarno meditacijo s prikazovanjem kmeta in kmetiškega življenja.

Občudovanja vredna je lagodnost in neprisiljenost, s katero Levstik prehaja od opisa poti na značilne pojave življenja v krajih, mimo katerih potuje, na ljudske običaje, npravi, vraže, nošo, na posebne gospodarske probleme in od teh zopet na pokrajino, odkoder se znova vrača k posameznim osebam in prizorom na poti in zopet k osrednjemu gospodarskemu in karakternemu činitelju te vinorodne dežele — k vinu, dokler naposled ne zaokrene svojega kramljanja k literaturi, iz katere in zaradi katere je spis nastal. Pri tem spretno menjava pozorišče in postranske osebe in brez naglice, a vendar z vso zanimivostjo vodi pot in misel do smotra. Nobena stvar ni iskana, a vse je značilno, vse pripovedovano in opisovano s temeljitim poznanjem snovi in ljudskega jezika. Zato je lahko tako svež, originalen in svoboden.

Njegova stvarnost je tolikšna, da se včasih hoče zdeti skoraj poučljiva; ali bogato in lahkotno razsipanje z domislicami vseh vrst ne dá didaktičnosti, da bi postala moteča. Pisanost vznikajočih motivov povzroča vtis improvizacije in zrahljanosti, ki je v Levstikovem leposlovnem delu značilen pojav, ali krepka osredotočenost v slovstvenem razmišljanju blaži ta vtis in daje celoti trdno hrbtenico. Kakor je literarni odstavek programatičen, vendar tudi o njem ni moči kratkomalo reči, da je poučljiv. Obstal je na meji in vztraja v lepem ravnovesju med ugibanjem, ki je še literarno, in didaktiko, ki že prehaja v ideologijo, kakor opredeljuje literarni značaj celote med improvizacijo in zgrajeno slovstveno obliko.

Popotovanje je prvi spis v slovenščini, ki govori o našem kmetu, dasi ne v čisti leposlovnih obliki. In sicer govori o njem tako stvarno in naravno, kakor dotlej o njem še ni bilo govorjeno in kakor morda niti poslej ni bilo več pisano o njem. V tem smislu je resnično „odkril kmeta“, kakor pravi o njem Slodnjak in kar je bilo gotovo v Levstikovem namenu. Izmed vseh njegovih učencev in naslednikov ga ni tako verno in preprosto razumel nihče, niti Jurčič ne. Govoreč v tej zvezi o kmetu kot snovi za literaturo, pa zaide Slodnjak le nekoliko predaleč, ko celo za današnji čas trdi, da je „samo pod obzorjem njegovega duhovnega življenja ustvarljiva pristno narodna povest“. Danes, ko premore naše življenje že precej razvito in utrjeno meščanstvo, je ta trditev preizključna. Pričakovati je, da bomo s svojim meščanstvom dobili tudi meščanski roman in dramo.

Andersenovo pravljico „Svinjar“, ki je tako sijajno preslovenjena, meni dr. Slodnjak, da je Levstik prevedel „zato, da bi že v originalu dvignjeno kopje mogel zavihetiti nad glavami slovenske inteligence, ki kakor pravljica

cesarična ne mara za naravno slavčevo petje in duh sveže rože, temveč se navdušuje za ropotanje kraguljcev na loncu in drdranje klepetca v pesmi Koseskega in njegovih učencev“. Ali ni to tolmačenje zelo tvegano ali vsaj preveč določno? Levstik je pravljici pripisal „nauk“, s katerim je že za tedanjega bralca zabilisal sled vsaki satiričnosti. Nam kot satira ne more pomeniti ničesar.

„*Pižmar pripoveduje, kdo so bili njegovi in njegovega ščitnika Pilpoha stari dedje*“ je pravljlična, z rabelejevskim humorjem pripovedovana — satira? povest? Stvar je, na žalost, odlomek, iz katerega ni razvideti, kaj je Levstik ž njim nameraval. Drastični humor in krepko osoljeni ljudski jezik ohranjenega poglavja sta brezprimerna. Po neopredeljenosti in svojevrstni legendarni fantastiki je odlomek soroden Bežancu in je v celoti še manj umljiv nego ta. Tem osupljivejša je Slodnjakova trditev, da je Pižmar poleg Bežanca „najbolj boleča satira“, in sicer satira na zlagano zgodovino (Trstenjak), na napake slovenskega kmeta in njegovo praznoverje in da izpričuje „brezobzirno ogorčenje“, v katerem je bila napisana. Od vsega tega bi Slodnjaku lahko priznal samo mimogrede vrženi satirični izpad zoper zgodovinarje. Kakšen smisel ima celota, je popolnoma nejasno. Jasno pa se mi zdi, da v nji ni sledu „brezobzirnega ogorčenja“.

Fragment je tudi „*Deseti brat*“, ki je morda osnutek za psihološko lep-slovno delo, če ni bil zamišljen kot satira, ali celo kot nekako kritično „popotovanje“ po vsem slovenskem življenju, kar bi se dalo sklepati iz pogovora o časnikarstvu in o politiki in iz očitno nekoliko prisiljeno pripravljenega, a nenapisanega poseta v čitalnici. Na ta način bi lahko Zlatorepec obiskoval in presojal vse naše važnejše institucije in vse sloje našega javnega življenja. A če je bil *Deseti brat* zamišljen kot psihološka povest, nikakor ne bi mogel imeti središča v nepripravljeni in slučajno izrečeni misli, ki jo Slodnjak tolikanj poudarja: „Koliko velikanov na duhu bi lahko rodila naša zemlja, ko bi mogel biti vsak to, za kar je najpripravnejši!“ Ali misli, da je Zlatorepčeve izgubljenosti krivo slovensko siromaštvo? Levstik ga utemeljuje z nekim vrojenim notranjim nemirom, ki mu pravi „desetina“. Od te — do neznatnosti in ubožnosti slovenskega naroda je dolga, če ne sploh neskončna pot. Fragment je pri vsej zanimivosti in tudi globokoumnosti nekaterih odstavkov nepredelan, pozna se mu, da je pisan sproti.

„*Načrt za avtobiografsko povest*“ ne obeta jasnega in preglednega romana in s svojo zmedeno fabulo še posebno opozarja na Levstikovo značilnost, da namreč v pripovedništvu zelo slabo obvladuje gradnjo. „*Kinrazova pisma*“ — oziroma pismo — je, kakor že rečeno, kritičen spis; opisal ga bom v članku o Levstikovi literarni kritiki. „*Brencelj*“ je zelo časovno opredeljena, toda preduhovito napisana satira, ki je zanimiva še danes. Sanje ubogega obada so skoraj strašne. „*Pisma o špeli*“ so robata in niti ne prav okusna šala. Dr. Slodnjak vidi v njih „literarno satiro, ki biča sentimentalno ljubezensko poezijo“; domneva, ki ni utemeljena na ničemer. „*Slovenskih novel pisateljem*“ je nerazumljiva in brezpomembna literarna satira. „*Tajnosti policijskega življenja v Avstriji*“ je politično-kritičen spis, ki v slovstvu ne pomeni ničesar.

Tako imenovanega „*Pokljuka*“ je šteti med Levstikove na pol pravljlične, na pol legendarne stvari. Neka posebna ljudska fantastika, krepka in šegava ljudska dikcija in pa neopredeljenost glavne zamisli so značilne za to vrsto

njegovih spisov, med katere štejem še Pižmarja in Bežanca. Pokljuk, kakršen je, dela vtis šaljive povesti, ki pa nikakor ni dovršena. Dr. Slodnjak vidi v njem „satirično ost“. Morda — toda kakšno? Kdo jo razume? — „*Francoz na kurjih jajcib*“ je neokreten prevod, ki je tu pa tam celo nerazumljiv. To zlasti, kjer gre za prevajanje besednih iger in fine duhovitosti. Ta nemoč je značilna za Levstika, ki je ljudski človek do kraja. — Določna politična satira je „*Dobrodejno olje*“, ki je sijajna kritika naše politične „inteligence“ in sijajna podoba „dopravka“. Toliko smisla za fiksiranje tipov v slovenskem javnem življenju je pokazal samo še Cankar v „*Krpanovi kobili*“.

Izmed vse Levstikove proze je poleg Krpana in Popotovanja najpomembnejši njegov spis „*Sveti doktor Bežanec v Tožbánji vasi*“. Kakor sem že dvakrat omenil, je po notranjih svojstvih soroden „*Pokljuku*“ in prvi polovici Pižmarja. Bežanec je le nekoliko bolj strnjen od svojih dveh predhodnikov in tvori krepkejši organizem. To je jako fantastična, groteskno smešna in turobna zgodba o Tožbánji vasi in o njenem izgubljenem ali ukradenem ter zopet najdenem svetniku, ki ni nihče drugi nego blodni doktor Bežanec. Bolj nego za Bežančevo osebnost gre Levstiku za črtanje Tožbánje vasi, ki jo riše v fantastični, skoraj strahotni karikaturi. Posamezni prizori v povesti so morda najbolj smešno-neznanske podobe, kar jih premore naše slovstvo. Celota pa je zopet problematična. Ali jo je mogoče označiti kot satiro? Satira mora biti jasna, mora določno izražati, za kaj ji gre in zoper kaj se bori. Če je karikatura, mora ostati razločno podobna stvari, na katero se nanaša. Bežanec in Tožbánja vas pa nista podobna ničemur, kar bi bilo mogoče spoznati. To je bolj fantastičen privid nego karikatura, je satira, ki se je popolnoma odtrgala od matice stvarnosti. In ker je brez osnove, je tudi brez — žela. Le tu pa tam se še rahlo čuti tisto življenje, na katerega se nanaša.

Dr. Slodnjak vidi v nji hotenje, „razgaliti koristlovje ... slovenskih političnih voditeljev, kakor tudi odkriti duhovno bedo slovenskega ljudstva“ in trdi, da je „mefistofelsko-odkrita kritika slovenskega značaja, njegovega klanjanja se pred samozvanskimi svetniki in voditelji, njegove praznoverne in zunanje pobožnosti, pravdarstva, klepetavosti, podleganja vplivu tujstva“. Morebiti je bilo delo res zamišljeno in nameravano, kakor pravi urednik, toda tako, kakršno je, ni satira vsega tega, marveč je po celotnem smislu skoraj nerazumljiva groteska, ki sicer kaže, da jo je osnoval velik pisatelj, a ne da bi jo mogel ustvariti jasno in pogodljivo.

„*Iz minolosti*“ je prijetna in ljubezniva idilična črtica, a „ena najlepših idil našega slovstva“, kakor pravi Slodnjak, zopet ni. Za to je premalo zaokrožena in izoblikovana; ne mislim oblikovana v jezikovnem smislu, marveč kot izrez in kristalizacija življenja. Zakaj naj bi bila kot delce, ki je nastalo po „žgoči in bolešni satiri o dr. Bežancu“ pomembnejša, kakor meni urednik, ni razumljivo. Njegovo podpiranje te trditve vnaša v ocenjevanje neestetske kriterije. „*Spomini o verah in mislih preprostega naroda*“ so zanimivi kot vzorno obdelano narodno gradivo. Posebno lepi so v njih avtobiografski drobcji. Zanimivo in slastno štivo za mladino in odrasle. Izmed drobnejših stvari bi človek pri marsikateri rad vedel, ali je originalna ali ne. Glede tega nam urednik, žal, ne daje zadovoljnih odgovorov. Med nedvomno Levstikovimi naj omenim samo še duhovito ljudsko šalo „*Ribničan in Gorenjec*“. Vnovič pa moram obžalovati, da Levstikovi originalni teksti niso ločeni od njegovih prevodov in predelav.

Levstikova proza vsebuje dva visoko pomembna umotvora: Krpana in Popotovanje. Ostalo njegovo delo sicer ni nikoli brezpomembno, vendar ga večinoma slabita dve svojstvi, katerih kvarni vpliv je razločno viden v vsem njegovem pripovedništvu. Prvo je nezadostni smisel za organiziranje snovi in za strnjeno gradnjo. Ta slabost, ki je vidna že v njegovem prvencu, v prvi formulaciji Krpana, se v milejši obliki pojavi zopet v Popotovanju, nevarneje pa v „Desetem bratu“ in še v nekaterih krajših važnejših spisih. Ta lastnost je tembolj čudna, ker je bil Levstik intelektualno tako razvita osebnost. Nekoliko jo pojasnjuje njegova bogata domiselnost, ki se je dala težko brzdati, še bolj pa morda njegova druga posebnost, ki bi jo imenoval nekako neugnano nag-njenje do fantastike. Ta ga zavaja v pravljlično alegoriko in simboliko, ki je ne kontrolira glede njene razumljivosti za nepoučenega bralca in ki jo le s težavo organizira v zaokrožene in pregledne celote. Zlasti je nebrizen za razumljivost in pogodljivost. Opozarjam na značilno mesto v njegovem 4. pismu Jurčiču, kjer pravi z očitnim zadovoljstvom: „Večkrat me je smeh šegatal, ko sem videl, kako si je ta ali ta glavo ubijal s to pesmijo, pa je vender nej mogel umeti“. Zdi se mi, kakor da je s tem čudaškim čuvstvom gledal na vso svojo pravljlično satiro, ki je često resnično ni moči umeti, vsaj ne tako, kakor naj bi satira bila umljiva.

Povsod, razen v stvareh poslednje dobe, pa je Levstik nedosežen in edinstven zaradi svojega svežega, domiselnega in zdravega ljudskega jezika, ki vzbuja in ki bo še vzbujal zanimanje za vso njegovo prozo, naj že bo umetniško pomembna ali ne.

Uredniku Slodnjaku sem v marsičem ugovarjal. Če si ogledam njegovo komentiranje Levstikovega pripovedništva v celoti, moram ugotoviti mnogo zgrešenih trditev, ali zdi se mi, da imajo po večini izvor v njegovi ljubezni do Levstika. Kajti ljubezen je često nekoliko slepa in blagohotno nepravilna. Druga stvar, ki jo vidim med vzroki njegovih zmot in napak, je njegova nezkušenost. Tretja je nepripravljenost, vsaj v teoretskem in estetskem področju. Bolje je bil podkovan v zgodovini, največ pa je imel marljivosti in požrtvovalne vneme, ki je je bilo za njegov posel morda tudi največ potreba. Nji bomo morali biti hvaležni, če bomo kmalu videli na knjižnem trgu novega, popolnega Levstika, ki ga potrebujemo. Njegovo pripovedništvo imamo zbrano; ni sicer kritično, objektivno in prodirno komentirano, toda zbrano je in daje pobudo za novo razglabljanje o enem izmed največjih stvariteljev naše kulture. — Oprema knjige je tiskarsko in knjižno kaj malo uspela. *Josip Vidmar.*

PREGLEDI

KNJIGE IN ČASOPISI

Maurois o Turgenjevu. Že v „Byronu“ se je André Maurois dokaj oddaljil svojemu romaniziranemu življenjepisu Shelleya (*Ariel ou la vie de Shelley*); v najnovejši knjigi o Turgenjevu pa je

one, ki hlastajo po modnem blagu te vrste, nekoliko razočaral. Kakor Byronov življenjepiš, se tudi Mauroiseve studije o ruskem romanopiscu tesno naslanjajo na obstoječe vire; tu ni podtaknjenih dialogov in z domišljijo zamašenih vrzeli, kakor jih imaš obilo v „Shelleyu“ in celo